

L'avischinaziun ortografica

Denton era er il Dicziunari rumantsch grischun progredius empau. Igl empren tom cugl A ei cumpariu denter 1939 e 1946, il secund cul B denter 1947 e 1957, mintgamai en fascichels da ver 80 paginas. Quei vocabulari, e surtut era l'entira cartoteca dil DRG ch'ins veva rimnau, era ordinada tenor il cavazzin vallader. Il plaid sursilvan vegn bein era indicaus mintgamai ella medema grossezia da scartira el DRG, denton **suent**er il plaid vallader e senza risguard da sia fuorma per l'ordinaziun alfabetica. Ozildi vegn per ordinari renviu sut il plaid sursilvan al plaid vallader, nua ch'il plaid sursilvan ei tractaus, mo els emprems toms ein tals renviaments aunc scarts. Pils vocabularis romontschs-tudestgs savev'ins pia far diever dil material rimnau egl institut dil DRG. Il 'Dicziunari rumantsch ladin-tudais-ch' veva secapescha empau pli simpel ch'il 'Vocabulari romontsch sursilvan-tudestg', perquei che lez stueva aunc ordinar ils plaids sursilvans da niev alphabeticamein. Gia duront la redacziun dils bustabs A e B era curdau en egl, ch'ins stueva indicar bein e savens duas fuormas el DRG, ina valladra ed ina sursilvana, mo perquei che quels plaids vegnevan screts auter, malgrad ch'ei vevan en sesez la medema pronunzia. Quei lev' ins evitar ton sco pusseivel tiels bustabs che vevan aunc da vegnir, e gliez era gie ils biars. Effectivamein fagevan talas dublettas plitost l'impressiun, che la scripziun dils idioms seigi dil tuttafatg arbitraria. Cunquei che domisdus redactors eran dependents dil material dil DRG e ch'il cauredatur da lez, Andrea Schorta, veva era da controllar la lavur da quels dus giuvenotters, ch'eran vegni tscherni sco redactors, Oscar Peer ed Alexi Decurtins, ein els sedecidi d'empruar da coordinar empau l'ortografia. Oscar Peer veva 1955 27 onns, Alexi Decurtins 32, domisdus vevan aunc buc finiu lur studi dil tut dil temps ch'els ein vegni tscherni sco redactors dils vocabularis.

Gest aschi da quei temps ei lu aunc succediu enzatgei ch'ha mussau, che quellas differenzas disturbavan buc mo ils redactors dils vocabularis; ins entscheveva era a far anoviars plitost ina schliata figura cun talas differenzas. Da quei temps er'ins gest vidlunder da far ina nova seria da bancnotas. Ina bancnota ha quater varts, nua ch'ins sa scriver enzatgei, e quei ei secapescha ideal per scriver enzatgei en quater lungatgs, denton secapescha buc en tschun. La Lia rumantscha era perquei vegnida dumandada, co che 'Schweizerische Nationalbank' hagi num per romontsch. Deplorablamein era quella caussa tut auter che clara. Ei dependeva numnadamein digl onn, co che quei veva num per romontsch. Sch'ei era in onn pèr, veva quei num: *Banca naziunala svizzra*, quei era l'ortografia ufficala ladina da quei temps. Sch'ei fuva denton in onn spèr ni dusp, veva ein num *Banca nazionale svizra*, la versiun ufficala sursilvana. Dus da treis plaids eran pia da scriver auter, tut tenor onn. Il problem era uss, ch'ins saveva buc exact, cu che quella seria vessi da cumparer, 1956 ni 1957, e tuppamein ei lu aunc ina part dallas bancnotas cumparida 1956 e l'autra 1957. Ils Romontschs ein buc vegni da prender ina decisiun ad uras, e co che la Banca naziunala ha lu reagau ves'ins sin quella copia d'ina bancnota veglia da 10 silla proxima pagina. Ella ha scret dretg e seniester la denominaziun taliana enstagl inaga talian e l'autra ga romontsch. Ils Romontschs han secapescha reclamau, mo la banca veva buc schau seser quei sin ella ed informau la publicitad, co che la caussa era ida. Ins veva lu ris or empau ils Romontschs cun quella caschun. Effectivamein ein quellas differenzas gie veramein buc da giustificar pli cun differenzas dialectalas denter ils idioms; ei setracta mo da marottas ortograficas. Quei mo per demussar, che l'idea d'ina coordinaziun da l'ortografia dils idioms era buc mo ina idea dils scienziai, mobein ch'ella corrispondeva era ad basegns dil diever pratic dil romontsch.

L'idea d'ina avischinaziun ortografica ei lu vegnida vegnida lantschada ufficialmein dad ANDREA SCHORTA sez en in referat a caschun dalla radunonza da delegai dalla Lia rumantscha il mars 1957. Quellas radunonzas vevan denton surpriu la rolla che las radunonzas dalla Societad retorumscha vevan aunc giu dil temps dallas dispetas per l'ortografia ladina; leu vegneva lantschau quei che deva lu da morder alla Rumantschia pils proxims onns. Il referat cul tetel *L'avischinaziun ortografica dals idioms retorumschs* ei vegnius publicaus ellas Annalas dalla Societad Retorumscha 75, 1962, p.96-102, pia pér 5 onns suenter ch'il referat era vegnius fatgs, e segiramein era per giustificar il proceder en quella caussa. Pli tard ei quella avischinaziun ortografica lu era vegnida numnada **avischinaziun migeivla**, "sanfte Annäherung".

Schorta fa igl emprem attent en quei referat, ch'ei detti differentas reglas ortograficas che pretendien el ladin gest il cuntrari ch'el sursilvan. El numna sco exempel la scripziun dallas geminatas suenter in diftong. Aschia eis ei p.ex. da scriver el ladin: *fuolla*, *muotta*, *quatter* cun dus consonants, el surs. denton *fuola*, *muota*, *quater* cun in. Aschia suttastrehien ils scolasts ladins enzatgei che fuss correct el sursilvan e viceversa. El di lu denton, ch'el vegli buc midar quella ed autras reglas da quei gener, ins sappi gie, con sacrosanctas che reglas ortograficas seigien. Dasperas detti ei denton aunc in entir diember da cass che pertucchien mo singuls plaid. Sco exempels numna el ladin *abadessa* cun **in** , simplifical el ladin 1920, surs. *abbadessa* cun dus, ladin *absida* cun , surs. *apsida* cun <p>; ladin *aeroplan*, surs. *areoplan*, ladin *alleluja* cun <j>, surs. *alleluia* cun <i>. Lu revegn el aunc alla lavur vi dil DRG e citescha ord quel aunc *alarm* cun in <l> ell'Engiadina, *allarm* cun dus ella Surselva, *brantina* cun <a> ell'Engiadina, *brentina* cun <e> en Surselva. Pia tut exempels ord ils emprems dus toms dil DRG. El seturpegi semplamein sco linguist da stuer mussar al mund scientific, con lunsch ch'ils Romontschs mondien cun lur particularissem. El fa lu era allusiun a l'affera dallas bancnotas, ch'hagi dau a certs signurs il pretext d'ignorar il romontsch. Gest senza cuolpa eran ils Romontschs buc en quei cass, mo gliez ha el secapescha buc detg.

Schorta ha lu proponiu alla radunonza da dar als redactors dils vocabularis la cumpetenza da decider en cass singuls, sco quels numnai cheu. Plinavon dueigien ils redactors tschentiar

ensemen ina gliesta cun differenzas, ch'ins savess reglar entras midar ina regla. Quels cass dueigien lu vegnir suttamess ad ina cumissiun che duei decider, sche quella regla astgi vegnir midada ni buc. La radunonza da delegai ha acceptau quellas propostas e la lavur ha saviu entscheiver.

Ils redactors han pia giu da semtgjar las propostas, e la Lia rumantscha ha fatg cumissions, quater en tut. Ils commembers da quellas ein indicai en in *Postscriptum dil president dalla Ligia romantscha*, STEAFAN LORINGETT, ellas medemas Annalas, gest suenter il referat da Schorta, p.103-106. Sch'ins mira sil diember da commembers da quellas cumissions, ves'ins era scochemai che quei **stueva** ir crutsch. La cumissiun sursilvana cumpigliava numnadamein 30 commembers, da quels 26 cun dretg da vuschar. Dretg da vuschar vevan mo ils commembers, che vegnevan ord la regiun pertuccada. Dalla cumissiun sursilvana fagevan denton era part J.C.Arquint, Andrea Schorta, Stefan Sonder ed il president dalla Lia rumantscha, Steafen Loringett, mo quels astgavan buc votar. Anflar 26 personas ch'ei dil medem meini sur da midadas ortograficas ei semplamein nunpusseivel, ed igl ei lu era iu aschia, sco quei ch'igl era da temer.

Las decisiuns da quellas cumissions ein medemamein indicadas el *Postscriptum dil president*, auter che per la cumissiun sursilvana. Lezza veva che veva pér da decider "el decuors dalla primavera 1962". Donn ei mo, ch'ei vegn buc indicau ils resultats dallas votaziuns sur da quellas decisiuns; ei sto gie en scadin cass ver dau per certinas ina minoritad ualti ferma. Las decisiuns ein era formuladas dil president dalla Ligia romantscha, ch'era secapescha buc dil tut neutrals en caussa. Ina fontauna empau pli fidada ein ils rapports annuals dalla Ligia romantscha, mo lezs din secapescha era buc tut. Jeu hai schau copiar las paginas dil Rapport dalla Ligia romantscha pigl onn 1957, cumpariu a l'entschatta digl onn 1958. Las cumissions ortograficas ein surtut stadas en funcziun 1957, e quei onn veva ei veramein era aunc strusch dau difficultads pli grondas en quellas cumissions. Il text cumplet veis vus sut Fegl 3; cheu mo las reglas. "Suenter ina liunga e fritgeivla discussiun", - sco ch'ei stat, mo da gliez ston ins bunamein dubitar empau, suenter quei ch'ei lu suandau, - "ha quei ravugl priu las suandontas decisiuns en fatgs dall'ortografia dils sursilvan:"

1. La regla delicata dil DE e DA, ina regla che negin manischescha scosauda, vegn modificada sco suonda:
Nus scrivin dacheudenvi en tuts cass DA (DAL, DAGL, DALLA, DALL') e mantenin sulettamein DIL, DIGL en funcziun da GENITIV.
 Cheutras contonschein nus ualti exactamein il stadi dil surmiran e s' avischinein era bufatgamein al ladin!
2. **Ils redactors dils differents vocabularis tscherchan d' ulivar la scripziun digl o/u en silba nunaccentuada.** Abstrahau da cass singuls, nua ch' ins vegn a sespruar d' untgir pussevlas direzias, selai era cheu eruir pil sursilvan ina regla da fier:
 - a) **O nunaccentuau ellas cumbinaziuns -OMB, -OMP vegn adina midaus en U** (ex. bumbardar, cumbat, pumpar, pumpier),
 - b) **O vegn midaus en U els suffixs -IONADI, -(I)ONAL, -IONAR(I), campionadi, persunal, regional, cantunal, acziunari, dicziunari.**
3. **Ils plaids (substantivs) che fineschan sin -ER ed -E (tip calger, curtè) vegnan screts dacheudenvi tuts -ER** (ex. calger, curter).

Il punct 1 tracta gest il problem, ch'ei lu daventaus pli tard il camp da battaglia principal: "La regla delicata dil DE e DA, ina regla che negin manischescha scosauda": La cumissiun ha pia dau la preferenza al *da*, mo ha manteni sper *dal*, *dagl* era aunc *dil*, *digl* en funcziun da genitiv. Ei dess pia tenor quella regla tuttina aunc duas fuormas, ina per tut il rest, ed ina pil genitiv. Il problem ei denton, ch'ins sa buc definir senz'auter en in lungatg ch'ha negins casus, sco ils lungatgs romans, tgei ch'ei in genitiv e tgei enzatgei auter. Igl era pia da prever, ch'era quella distincziun vegni a restar ina funtauna da sbagls. En tals cass vegn ins veramein en in dilemma: u far in cumpromiss, per buc periclitlar l'entira caussa, ni lu trer ina decisiun cura-schusa. Ins sa far co ch'ins vul; d'enzatgi vegn ins adina criticaus, u dils novaturs ni dils tradi-zionalists, ed el mender cass da domisdus. Effectivamein ei quella regla lu aunc vegnida simplificada igl onn sissu dad Alexi Decurtins. El ei sedecidius per in cumpromiss: mo ina fuorma, pia senza distinguer in "genitiv" da tut il rest, persunter la fuorma *dil* e *digl* e buc la fuorma *dal*, *dagl*. Quella midada ha el probablamein fatg senza salidar la cumissiun; lezza ei pér vegnida ensemen il zercladur 1961 puspei, quater onns suenter l'emprema reuniun e pér cu ei barschava gia. En scadin cass ei quella midada stada il punct da partenza da l'uiara dil *de* e *da*, sco quei ch'ella veva num da quei temps, silmeins il punct da partenza ufficial. La cumissiun veva probablamein vuliu mantener ina distincziun da *de* e *da*, ch'era vegnida abolida el ladin 1928 ed el surmiran 1939, sco nus vein viu pli baul. Cun quei ignorava quella regla il princip d'avischinaziun als auters idioms, che fagevan negina differenza pli. Cun quei vessen ei denton senza dubi era manteni in problem grammatical che "negin manischescha scosauda" el sursilvan, quei che Decurtins ed ils adherents dalla nova regla levan evitar. La regla da Decurtins cun las fuormas *dil(s)*, *digl*, denton *dalla(s)*, la regla ch'il sursilvan ha ozildi, corrispunda alla repartiziun dils vocals el surmiran, mo che lez ha adina il palatal: *digl(s)*, feminin *dalla(s)*. El ei pia cun quei ina avischinaziun silmeins agl idiom da miez ed ha il grond avantatg, ch'ella fa absolutamein negins problems da diever.

Tier punct 2 va ei per ina regulaziun communabla per la scripziun dad <o> ni <u> en silba nunaccentuada, ina midada che la Romania veva en principi gia acceptau. Era quei era stau ils onns 1920 in punct da dispeta tier la renovaziun da l'ortografia ladina, e la finala veva igl <u> dumignau. Ina regla relativamein clara ei pusseviva avon <mb> ed <mp>, schegie ch'ins vegn pér a ver stuiu s'endisar vid fuormas sco *cumpass* ni *cumpost*. Mo tier *con-* e *cun-* sco prefix eis ei buc pusseivel pli da dar reglas claras, aschia che ei dat lu era leu adina puspei problems, era aunc el rg. Ei tonscha da dar in'egliada els vocabularis sut *cont-* cun exempels sco *contabilist*, *contact*, *contemplar* e biars auters dad ina vart, e sut *cunt-* cun exempels sco *cuntegn*, *cuntentar*, *cuntinuar* ed ina massa auters. Mo en quels cass vessen ils redactors giu da sedecider per ina ni l'autra fuorma, ed ei vessen stuiu coordinar quellas decisisuns.

La regla 2b) ei era relativamein clara, perquei ch'ins sa restrenscher ella sin certs suffixs, nua che la fuorma da basa ha per ordinari gia igl <u>, nua ch'igl ei pia en sesez pli logic, ch'era la derivaziun mantegni quei <u>: *campiun* - *campiunadi*, *persuna* - *persunal*, *regiun* - *regiunal*, *cantun* - *cantunal* eav. Cun quei vev'ins reglau il cass da *naziunala* ella *Banca naziunala*. Igl exempel *naziunal* ei bein buc numnaus, mo el ei era cumpigliaus da quella midada.

Regla 3 ei plitost ina regla interna dil sursilvan ed ha da far meins cun l'avischinaziun ortografica dils idioms. Ei deva in pér plaids che vegnevan screts cun <è> cun accent grev enstagl cun -er, sco p.ex. il *curtè* citau, lu *lidimè*, *spluntè*, *cavalè* ed aunc in ni l'auter, tut caussas ch'ei sin svanir ozildi. Quels ein pia vegni reglai sin -er. Tier *cavalè* ei aunc vegniu vidlunder ina

geminata: la fuorma ufficiala ei *cavaller*, quei ch'ins legess plitost [kaváler]. Che quei seigi la scripziun correcta tenor norma, sai jeu denton era pér dapi in pér onns. A Ruschein habitesch jeu en in quartier ch'ha num 'Crap cavalè', e quel vegn aunc adina screts aschia sillas tablas ch'indichesch la via. Mo era il renumau *Cavalè della Greina* da Toni Halter ei aunc screts ella ortografia veglia. El ei cumparius 1960, cura che la nova ortografia era bein gia decidida, denton aunc buc introducida definitivamein. Ei ha denton era num *della Greina*, buc *dalla Greina*. Halter era pia aunc buc perschuadius da l'ortografia nova da quei temps. Effectivamein eis el setenius relativamein ditg vid la veglia, e cu Halter ei ius vi tier la nova, ha la veglia piars il davos scribent sursilvan enconuschent.

Lu aunc regla 4 e 5:

4. **Ils suffixs -ARI, -ICHER, vegnan resalvai pils substantivs (ex. in revoluziunari, in proletari, in technicher, in chemicher).
Il suffixs -AR (fem. -ARA), -IC(A) vegnan duvrai tier adjectivs. (ex. novas litteraras, scola primara, spért revoluziunar, scola tecnica, rom tecnic).**
5. **Il redactur survegn la cumpetenzza da tschentiar puspei certs verbs el sistem natural, scaffius entras la tipica midada sursilvana dil vocal tenor igl accent. Pia midar verbs sco:**

pegliar cavegliar spetgar	en pigliar cavigliar spitgar	3. peglia caveglia spetga

Era regla 4) ei en emprema lingia ina regla interna sursilvana e dueva procurar per ina repartiziun pli clara dils suffixs -ar visavi -ari ed -ic visavi -icher. Quella regla veva denton in'impurtonza pli gronda, perquei ch'ella ei vegnida decidida per tut idioms, buc mo per il sursilvan. Ella vess pia menau ad ina regla interromontscha, sch'ella fuss vegnida fatga dapertut.

Regla 5) pertucca ina causa puramein sursilvana, che va anzi encunter l'idea da l'avischi-naziun, perquei ch'il ladin enconuscha buc quella variaziun dil vocal tier quels verbs. Leu ha ei num *pigliar - piglia e spettar - spetta*. Tenor l'ortografia veglia hai jeu era adina cantau pruamein: *La Leina, neu Pieder, con ditg lais spetgar*. Mo ella va a prau cul surmiran, ch'ha *pigliar - piglia e spitgier - spetga*. Quei ei era la solia regla ch'ei buc vegnida messa en damonda dils adversaris dalla nova ortografia, ton sco jeu vesel.

Il punct da dispeta principal ei la regola da *de* e *da* daventaus, mo er vi da tschellas decisiuns ei la gronda part dils adversaris, oravontut ils frars Maissen, P. Flurin Maissen, Alfons Maissen ed Augustin Maissen, mai seteni, ufficialmein perquei ch'ina regla era vegnida midada senza lur consentiment. Aschia scriva Alfons Maissen ella introducziun dil davos Ischi ch'el ha redigiu (Igl Ischi 57/58, 1971/72, cumparius 1974), p.7 *confessional*, encunter la regola 2b, e *litterarias* (p.6) encunter la regola 4, e quei 12 onns suenter ch'il vocabulari romontsch sursilvan-tudestg era cumparius.

Las raschuns ed ils arguments dallas duas varts vi jeu buc tractar cheu en detagl; igl ei per gronda part ils medems che gia Andrea Vital veva duvrau encunter quella midada ella dispeta ladina. Empau sco il Cussagl ladin e l'Uniun dals Grischs ei era la Romania sedecidida 1958 in'emprema gada per mantener la scripziun veglia, ed ha lu confirmau quella decisiun ina

secunda gada 1961 el Kino Darms da Glion, la pli gronda sala ch'era d'anflar en Surselva da gliez temps. Quei ei probablamein era stau la reuniun la pli beinfrequentada dalla Romania ch'ei ha dau enzacu ed ina dallas empremas, alla quala jeu hai era priu part cun 15 onns, secapescha senza dretg da vuschar aunc. Ils resultats dalla votaziun da 1961 ein indicai en Igl Ischi 49, 1963, p.250: 33 per la proposta dad Alexi Decurtins, sustenida dalla suprastanza dalla Romania, 131 per la proposta da Donat Cadruvi da restar cun tutta detschartadad tier l'ortografia veglia, ed aunc 16 vuschs per ina proposta da cumpromiss. Sin quei ei la suprastanza veglia dalla Romania, ch'era stada per la proposta da Decurtins, seretratga completa-mein, ed ei ha dau ina nova cun Francestg Degonda da Surrein, sco president, e Donat Cadruvi sco ulteriur commember dalla suprastanza.

La victoria dils tradiziunalists a Glion ei denton gleiti semussada sco victoria da Pirrus: las sperditas ein stadas aschi grondas, ch'ils victurs ein stai a frusta pli spert ch'ils victorisai. Il cantun veva schon decidiu miez onn avon la conferenza da Glion ch'ils cudischs da scola cumparien ella ortografia nova, mo ch'ils biars participonts da quella radunonza savevan aunc buc quei. Las conferenzas scolasticas dalla Lumnezia e dalla Foppa han bein aunc votau 1962 inaga sur quella damonda, mo ein stadas tier lur veglia decisiun d'acceptar las novas normas. Igl ei pia restau anavos tier l'ortografia veglia la Romania e la Conferenza scolastica dalla Cadi. Mo igl ei lu gleiti era semussau, ch'era la Cadi era buc aschi unita, sco quei ch'ei pareva. En scadin cass ein tut ils scripturs dalla Cadi i vi silla ortografia nova: Theo Candinas, Gion Deplazes e Vic Hendry. Ils scribents sursilvans han fundau in'atgna casa editura, la Casa editura **Fontaniva**, perquei ch'ei astgavan buc publicar ella nova ortografia els organs dalla Romania, pia el 'Tschespet' ed egl 'Ischi'. L'emprema publicaziun da quella casa editura ei cumparida 1963 cul tetel 'prosa sursilvana' ei stada ina demonstraziun: Tut ils auturs sursilvans enconuschents, da quei temps aunc relativamein giuvens, ein representai en quella publicaziun: Toni Halter, Gion Deplazes, Flurin Darms, Vic Hendry e Theo Candinas. Persuenter han lu ils Tschespets, la retscha da prestige dalla Romania, giu negins auturs valabels pli a disposiziun. Ils Tschespets 42 da 1963 tochen 47 da 1970 s'audan lu era denter ils menders. Plinavon ha ei dau ina ruosna denter 1967 e 1970, ed il Tschespet 48 ei schizun cumpariu pér 1975. Cun lez han lu ils revoluziunaris da pli baul puspei surpriu la retscha, e lu aunc co, numnadamein cun *Gion Barlac* da Theo Candinas, ch'era staus in nundetg scandal da siu temps.

Per buc schar dar ensemen la Romania dil tut, han ins decidiu 1966 a Trun da dar liber la scripziun per tut las ediziuns dalla Romania. Era tier quella radunonza sun jeu staus presents, quella gada cun dretg da votar. Per evitar da quellas radunonzas organisadas sco a Glion han ins lu introduciu in onn pli tard la radunonza da delegai; tochen lu era ei stau ina radunonza cun participaziun libra. Sillas ediziuns dalla Romania ha quei conclus da 1966 denton giu negina influenza directa, perquei ch'ils redactors tscherni dils tradiziunalists, Alfons Maissen pigl Ischi e Gion Arthur Manetsch per il Tschespet, levan e levan buc abdicar. Pér 1974 ein ins lu vegnius da sfurzar els da dar giu la redacziun, perquei che ton l'ina sco l'autra retscha vevan retards considerabels. Las empremas publicaziuns els organs dalla Romania ella ortografia nova dat ei naven da 1973 egl Ischi semestril resp. 1975 el Tschespet. In'emprova da formar in niev tschep tradiziunalist ei la Fundaziun Retoromana stada, duront in cert temps Fundaziun retoromana Pader Placi à Spescha, lu Fundaziun retoromana Pader Flurin Maissen. Quella ha entschiet ad organisar cuors da stad sursilvans 1969 a Rumein, naven da 1982 ella Casa Caltgera a Laax e naven da 2015 a Glion. Igl emprer mussavan ils cuors aunc ditg e bein la

differenza denter *de* e *da*, mo denton paran ils cuors dad esser daventai cuors normals da sursilvan. Ei dat aunc adina persunas che scrivan l'ortografia veglia. Il pli enconuschent da quels ei Ursicin Gion Gelli Derungs, scribent ed autur d'artechels teologics en La Quotidiana. Mo il diember vegn pli e pli pigns e pli e pli vegls, aschia che la biologia vegn a sligiar proximamein definitivamein quei problem dall'ortografia sursilvana.

L'avischinaziun migeivla vess denton buca giu da pertuccar mo il sursilvan, mobein era ils auters idioms. Era pil ladin ei vegniu fatg ina cumissiun cun 29 persunas, da quellas 24 cun dretg da vuschar. Ils Sursilvans eran representai en quella cumissiun cun treis persunas, sch'jeu vesel endretg sin basa dils nums, mo quels d'autras regiuns vevan, sco gia detg, buc il dretg da vuschar en quellas cumissions. Cheu las reglas da quella cumissiun (p.13):

1. Per ils cas da divergenzas chi nu toccan a fuond il sistem ortografic vain dat plainapotenza als redactuors dals dicziunaris. I's tratta dals seguaints cas d'avischinaziun:
 - a) Duplicaziun arbitrara (p. e. ladin **alarm**, burrasca, percenter sursilvan **allarm**, burasca).
 - b) Scripziun dad **u** ed **o** atonic (per princip ha il ladin fingià **u**).
 - c) Scripziun dal **h** inicial (per princip scriva il ladin fingià sainza **h**).
 - d) Adöver da las majusclas.
 - e) Normas per fuormas scurznicas.
2. Per ils cas da divergenza chi taglian plü ferm aint il sistem ortografic vain decis da far be las seguaintas müdadas:
 - a) Ingüna consonanza dubla avant ün oter consonant cun excepziun da las presilbas (p.e. griffa dvainta grifla, scufflar dvainta scuflar, pettnar dvainta petnar, ma: applichar, appredschar; Svizzra dvainta Svizra). Trais consonants vegnan scrits be schi sun differentes.
 - b) La desinenza **-ari**, fem. **-aria**, dess valair pels substantivs, percenter dess gnir scrit be **-ar**, fem. **-ara**, pels adjectivs (p. e. secretari e secretaria, percenter cas arbitrar e concorrenza literara).
 - c) Il trattamaint da l' **a** (vallader **o**) avant **m** e **n**. La fuorma ufficiala resta quella cun **a**, mo in texts valladers as ha il dret da scriver la fuorma cun **o**. Aint il dicziunari nouv as chattarà dimena: agn «Erle» ed ogn: vair agn.
 - d) L' **m** e **n** dubel intervocal davo **a** (vallader **o**) vain rimplazzà tras l' **m** e **n** simpel (p. e. grama resp. groma, rama resp. roma, mana resp. mona).

In tuot ils oters cas chi gnittan discutats, as restet pro l'ortografia actuala: scripziun da **c** e **z** avant **i** e **e**, scripziun da l' **s** impür avant **l**, **m**, **n**, **gn**, trattamaint dals suffixs latins **-ate**, **-ute**, plural da la desinenza **-ur** resta **-uors**.

Jon Pult

Quei vesa uss or a prima vista detg pulit, mo ei vesa or da dapli che quei ch'igl ei effectivamein. Ils cass numnai sut 1) pertuccan numnadamein mo cass singuls, nua ch'ils redactors vevan aschia ni aschia maun liber. Quels cass ein perquei gnanc numnai ella part sursilvana. Tiels dus plaids numnai sut 1a) ei la geminata vegnida simplificada en domisdus cass en domisdus idioms. Tier 1b) eis ei buc stau da midar la massa pli el ladin, perquei che lez veva fatg la gronda part dallas midadas gia 1928. Mo tiel h- inicial, che dueva vegnir eliminaus tenor 1c),

ei la decisiun da quella cumissiun p.ex. gia buc vegnida exequida. Ei ha era num ozildi aunc *her, hoz, hom* cun h- inzial el ladin, visavi tut quels plaids senza h- els auters idioms, e quei ton el Peer sco el Tscherner. Quei ch'ei indicau sut d) ed e) secapescha en scadin cass da sesez, vess pia buc stuiu vegnir numnau specificamein.

Era quei ch'ei numnau sut 2) ei buc gest la massa, ed ei ha lu era num cun raschun "**be** las seguaintas mūdadas" "**mo** las sequentas midadas". L'emprema da quellas ei ina simplificaziun dalla dublaziun avon in ulterior consonant, auter ch'els cass, nua che quella gruppa sedat ord la cumposiziun d'in preverb cun in verb ch'entscheiva cun il medem sun, sco en 'applicar, supplicar' e da quellas caussas. Quella regla ei lu effectivamein vegnida introducida el ladin ed ha eliminau ina dallas pli tuppas differenzas denter ils dus idioms principals: *Svizra* cun in <z> el sursilvan visavi *Svizzra* cun <zz> el ladin, sco nus vein gia viu tieglj adj. correspondent en connex cullas bancnotas da 1956/57.

Schon la secunda regla, 2b), ei en sesez mo ina regla interna, mo ch'ella vess giu da vegni applicada en domisdus idioms tuttina. Igl autur dil vocabulari ladin, Oscar Peer, ei denton buc setenius vid quella decisiun dalla cumissiun. Aschia stat p.ex. el vocabulari ladin-tudestg *arbitrari* cun -i, buc mo *arbitrar*, sco la cumission veva decidiu. Era bia auters adj. che fineschan el voc.surs.-tud. sin -ar, sco decidiu, fineschan el voc.ladin-tudestg sin -ari: *bancari, ipotecari, legendari, solitari* eav. Plinavon han era biars substantivs el voc. ladin -ar, che stuessen ver -ari tenor la decisiun dalla cumissiun ed han lu era -ari el voc.surs.-tud.: *il bibliotecar, l'inventar, il seminar, il vicar*, tuts quels cun -ari el sursilvan. Pia gnanc quella regla ei vegnida applicada buc, malgrad ch'ella fuss uss veramein stada d'avantatg era el ladin.

La regla 2c) ei ina caussa puramein interna ladina; igl ei vegniu decidiu da bein schar la fuorma scretta cun <a> sco fuorma da cavazzin, mo da lubir als Valladers da scriver <o>. Era cheu ei PEER buc staus fetg consequents. Tier *on* fa el effectivamein mo in renviament ad *an*, sco ch'ei fuss stau da far; tier *ogn* indichescha el denton: *ogn, agn*, ed indichescha era la semantica da quei plaid, repeta pia aunc inaga igl artechel *agn* ella fuorma dubla *ogn, agn* sut *ogn*. Mo il bia lai el tuttina mo cun in renviament, aschia ch'il tractament sut *ogn* ei plitost mo ina dallas biaras inconsequenzas dil PEER.

Il punct 2d) pertucca en sesez mo paucs exempels, ed ei va cheu per la simplificaziun dad <m> suenter [o] resp. puter [a]. Mo malgrad ch'igl era vegniu decidiu da scriver quels plaids mo cun in <m>, pia *grama, rama* eav., ein els tuttina tuts secrets cun dus el PEER.

La contribuziun dil ladin alla avischinaziun migeivla ei pia buc gest stada hanada, per buc gest dir minimala, e varga la mesadad dallas "avischinaziuns" decididas ein lu era aunc buc vegnidadas exequidas. Las raschuns per quei hai jeu buc saviu eruir. Damai ch'ins auda denton strusch opposiziun ell'Engiadina encunter quellas midadas, ei probablamein igl autur dil vocabulari, Oscar Peer, la cuolpa ch'ellas ein buc vegnidadas introducidas el vocabulari. Igl ei era pusseivel, che las dispetas ella Surselva han schau dubitar empau ils auters redactors, sche-bein las midadas decididas selaschien insumma realisar en Surselva. Ei fuss lu stau empau tup, sch'ins vess fatg sez ina caussa ni l'autra per s'adattar al sursilvan, e lez fuss la finala staus tier l'ortografia veglia. Mo alla fin ein lu plitost ils Sursilvans stai empau frustra diils maghers resultats dalla avischinaziun migeivla els auters idioms, suenter ch'ei vevan tuttina priu bia malemperneivladads sin sesez per far passar l'idea ella Surselva.

Mo schizun els cass singuls, ch'ils redactors vessen astgau midar en atgna responsabladad, eis ei savens restau tier las differenzas da tochen da cheu. Dils sis exempels per cass singuls screts nunnecessariamein auter els dus idioms ch'ei numnai egl artechel da Schorta ei mo in vegnius midaus claramein: *alarm* vegn scret en domisdus idioms principals mo cun in <|>. *areoplan/aeroplan* ei vegnius simplifiaus en domisdus vocabularis ad *eroplan*, ha pia tuttina survegniu la medema fuorma en domisdus idioms. Sut *brantina* renviescha PEER a *brentagl*. El indichescha brenta per "Bodennebel", mo *brentina* ha el negliu, ed il plaid ei effectivamein fetg locals ell'Engiadina, sco la documentaziun dil DRG 2, 492-496 s.v. brenta II muossa. *ab/apsida* maunca el PEER, e tier *abadessa* – *abbadessa* ed *alleluja* – *alleluia* ein las differenzas restadas, e quei els vocabularis tocchen sil di dad oz. L'avischinaziun denter il sursilvan e ladin ei pia buc stada aschi gronda, sco quei ch'ella vess saviu e duiu esser.

Lu dein nus l'otra gada aunc in'egliada sils dus idioms centrals, il surmiran e sutsilvan, e lur contribuziun alla avischinaziun ortografica.